

157. Inventaris Twickel, zilver, tin en brons, lezing aldaar, s.d.

Door B. Dubbe bewaarde tekst waarvan niet is vastgesteld dat die als zodanig is gepubliceerd. Van de in hierin vermelde onderzoeksresultaten is natuurlijk wel veel verwerkt in publicaties.

Bev. Twickel 1-4-1987

Ac (1)

De predikant J. Craandijk, die bekend is geworden door de beschrijving van zijn "Wandelingen door Nederland", verhaalt omstreeks 1875 van een tochtje dat hij maakte, komende van het dorp Hengelo, naar het landgoed en kasteel Twickel. Hij was goed thuis in deze streken, want van 1859 tot 1862 stond hij als predikant te Borne. In de overdadige stijl van die tijd doet hij verslag van al hetgeen hij ontmoet. Zo zegt hij gaande door het Twickelse woud: "Wij zijn nog niet verzadigd van het licht te zien wemelen door de bladeren gewelven op de grauwe stammen, op de donkere hulstbossen, die overal welig opschieten, op het smalle pad dat zich tussen de wildernis opent".

Bij het kasteel gekomen geeft hij een beschrijving van de directe omgeving en ook van het inwendige: "Zijn rijke statie vertrekken hebben te verhalen van vorstelijke bezoekers die er vertoefden", en even verder somt hij op wat hem in het interieur treft, de bronzen beelden, in de 19e eeuw geliefde objecten, de oude meubelen, de familieportretten en andere schilderijen en zelfs de kleine sierlijk bewerkte kanonnetjes, die naar hij meent van het admiraalschap van Van Wassenaer-Van Obdam afkomstig zouden zijn, maar dat zeg ik U maar vast, eerst in 1754 werden gegoten.

Hij eindigt met de volgende woorden: "Zoo is ook het inwendige het vorstelijk landgoed waardig, terwijl het de statigheid van een adellijk kasteel met de aantrekkelijkheid eener vrolijke vriendelijke woning verenigt". Bij deze laatste opmerking kan een ieder zich aansluiten die hier heeft vertoefd.

Craandijk somde op wat zijn oog ontwaarde, maar in zo'n vorstelijke woning zijn ook zaken die de bezoeker niet ziet. Zij zijn meestal opgeborgen en komen slechts dan te voorschijn, als ze moeten worden gebruikt. Dat is bijvoorbeeld het geval met het zilverwerk. Wel staan hier en daar in het huis enige zilveren voorwerpen, als een paar kandelaars, een tabakspot of een schotel te pronk. Het is toch voor het overgrote deel opgeborgen in de zilverkamer.

In de middeleeuwen werd het hier gebruikte zilver — goud was zeer schaars — voornamelijk gevonden in Tirol, de Elzas, Het Zwarte Woud, Bohemen en de Harz. Eerst na de ontdekking van Amerika werd dit land de voornaamste zilverleverancier en dat is tot op heden zo gebleven. Sedertdien werd het gebruik van zilver ook veel meer algemeen.

Bij de middeleeuwse landadel en de rijke burgers in de steden was het aantal

(2)

zilveren voorwerpen gering, enige lepels, een drinkschaal en soms een beker of kroes. Onder de inventarisstukken van het slot te Lage bijvoorbeeld — Het kasteel was oorspronkelijk Utrechts, maar kwam in 1642 in Twickels bezit — bevond zich in 1449 in het geheel geen zilveren voorwerpen — Men behielp zich met gerei gemaakt van aardewerk, hout en tin. In 1556 werden de bezittingen van de Boetelaersborg te 's-Heerenberg geïnventariseerd, omdat Daem van den Bergh, een natuurlijke zoon van Willem, Graaf van den Bergh was overleden. De inboedel van dit huis had al een geheel ander karakter dan dat van de wachtpost voor de poort van Twente, het kasteel te Lage. Behalve tinnen voorwerpen en allerlei vormen van aardewerk was er ook sprake van enig zilverwerk namelijk van 12 zilveren kroesjes, 18 lepels, 1 hoge zilveren kroes en nog een bokaal, 2 zilveren drinkschalen en een zilveren klisteespuit. Toch was ook dit voor een edelman slechts een bescheiden bezit.

De hoge adel daarentegen, en dan denk ik aan de Hollandse graven, de Gelderse hertogen, de bisschoppen van Utrecht en de hun omringende hofadel hadden aanzienlijk grotere goud- en zilverschatten. Daar komt bij dat het gouden en zilveren gerei in het bezit van deze potentaten het karakter had van gesublimeerd muntgeld. d.w.z. in tijden van nood werden de schotels, schalen kannen enz. omgesmolten en werden er munten van geslagen. Een voorbeeld — om in deze streken te blijven — is de zilverschat in de inventaris van het kasteel Toutenburg bij Vollenhove, die in 1571 werd opgemaakt. Dit kasteel behoorde toe aan de toenmalige bisschop van Utrecht, Frederik Schenk van Toutenburg en zijn broer. Het overlijden van die broer was de aanleiding tot de boedelbeschrijving. Teneinde nu niet te zeer in opsommingen te vervallen vermeld ik slechts dat in de secreetkamer van dit kasteel 42 zilveren resp. verguld-zilveren bokalen waren, 2 lampetkannen met de lampetten, 7 zilveren wijnkannen, 19 drinkschalen, 13 schotels, ca. 50 lepels en nog ander gerei. Een heel verschil dus met hetgeen Daem van den Bergh het zijne kon noemen.

Al met al mogen we aannemen dat de zilverschat op het kasteel Twickel aanvankelijk ook niet groot is geweest. Dit blijkt bovendien uit hetgeen hier thans nog aanwezig is. In het algemeen kan gezegd worden dat het zilver op dit kasteel uit de 18^e en 19^e eeuw stamt.

X

Ik toon U thans een dia van een zilveren schotel, georneerd met bloemen en vruchten, die oppervlakkig bekeken een pronkstuk is. Uit de achterop de schotel geslagen merken blijkt echter dat hij niet is wat hij pretendeert te zijn namelijk een vroeg achttiende- eeuws stuk. De merken vertellen dat de schotel in Den Haag moet zijn gemaakt. Er staat echter een jaarletter op die te Rotterdam werd geslagen. Het is een bekende combinatie van niet bij elkaar horende merken., die de ingewijde toonen dat het stuk niet in de 18e maar eerst in de late 19e of 20e eeuw werd vervaardigd, met de bedoeling het voor een vroeger stuk te laten door- gaan.

Het is derhalve belangrijk te weten hoe er gemerkt werd. Reeds in de middeleeuwen waren er bepalingen t.a.v. het merken van zilver, dit om bedrog te voorkomen. In 1503 vaardigde Philips de Schoone voor zijn landen een placaat uit, dat later ook voor alle ~~N~~ederlandse gebieden is gaan gelden.

In de eerste plaats werd bepaald dat iedere goud- en zilversmid zijn werk van zijn meesterteken moest voorzien opdat men wist wie het gemaakt had.

2e. Op het werk moest het stadskeur, meestal het wapen der stad, worden gesla- gen.

3e. Door middel van een letter van het alfabet, de zgn. dekenaatstekens ^{of jaarletters} werd aangegeven in welkjaar het werk was gekeurd. Het gilde werd namelijk bestuurd door een of meer dekens, die elk jaar opnieuw werden benoemd. Door nu aan elke deken een letter van het alfabet toe te kennen kon worden nagegaan in welk jaar het bewuste stuk was gekeurd.

Na 1663 werd er in Holland nog de Provinciale leeuw bijgeslagen als gehalte teken terwijl andere gewesten dienovereenkomstige bepalingen kenden. (*Jehanne D. 933*)

X

indield

Voorbeelden (*1 salscheur*) :

1. meesterteken Roelof Helweg
- 2 het wapen van Amsterdam
- 3 de jaarletter I voor het jaar *1793*
- 4 De hollandse leeuw als gehalte teken

X

skeld

5 een oud belastingstempel (19e eeuws) *van oude hollandsche werke*

Voorbeeld 2

- 1 meesterteken Gerrit Swaert (een zwaard met een S er doorheen, sprekend teken)

- 2. Het wapen van Haarlem
 - 3. De jaarletter P = 1725
 - 4. De hollandse leeuw
 - 5. Eigendomsmerk en de initialen GH en DL
- voorbeeld 3 (vals merk)

X

- 1. Meesterteken Willen van Laar 1674-1722)
- 2. Wapen van Amsterdam
- 3. Wapen van Zwolle
- 4 Jaarletter L = 1798
- 5 Gekroonde O = ten teken van oud, Napoleontische tijd)

Voorbeeld 4

X

Voorbeeld 5 *maius*

- 1. Meesterteken Rudolph Sondag 1726-1812
- 2. Wapen van Rotterdam
- 3. Jaarletter V 1778
- 4 Hollandse leeuw

- 1 *Tharcoris Simons me. 1776-1824*
- 2 *jaar. De Haag*
- 3 *jaar 3 1785*
- 4 *Holl. leeuw*

Een der belangrijkste stukken van het kasteel is wel het zilveren servies met het Wassenaerse wapen. Het is uit deze familie afkomstig en de verschillende onderdelen werden tussen 1771 en 1785 vervaardigd door ^{de Haagse zilversmid} Godert van IJsseldijk, die daar in 1753 meester werd en in 1816 stierf. Den Haag was vooral in de 18e eeuw een centrum van edelsmeedkunst, daar bevonden zich de kapitaalkrachtige opdrachtgevers rond hof en regering. Het servies bestaat uit 84 kleine borden, 8 grote borden, 4 kleine, 4 middelgrote en 4 grote schotels, 4 kleine, 4 middelgrote en vier grote ovalschotels, 8 ^{bentolles} schalen, 2 visplaten, een olie en azijnstel en 4 heel bijzondere zoutvaatjes. Totaal 13⁴ stuks. De borden, schotel en schalen hebben gecontourneerde met een koord afgezette randen. Als bijzonderheid kan worden vermeld dat elk onderdeel van het servies aan de achterzijde behalve de gebruikelijke merken, ook een door de zilversmid gegraveerde gewichtsaanduiding toont. Door al deze gewichten bij elkaar te tellen en te herleiden tot hedendaags gewicht blijkt dat het servies ca. 110 kg. weegt. Er zijn nog slechts een paar van dit soort serviezen in Nederland bekend. In de meeste gevallen zijn ze of ⁱⁿ opgesmolten of zijn de onderdelen her en der verspreid geraakt. Het servies werd zowel op Twickel als in Den Haag gebruikt, alwaar de familie oorspronkelijk het latere paleis aan

X
X
X
X
X
X
X

de Kneuterdijk bezat, dat aan Koning Willem I werd verkocht en daarna huisde in het pand Lange Voorhout 13. In het kasteelarchief bevinden zich diverse lijsten van hetgeen werd overgebracht van het ene naar het andere huis zoals bijvoorbeeld in februyari 1846, toen er een "lijst van meegenomen zilver naar den Haag" werd opgemaakt.

*Lijst van zilver, Valentijn Caspar Beunke d'Oldam 1781
Wapen v. Wassenaer di. Lepen, weids in 1848 gemaakt.*

X
X

Uit dezelfde periode als het servies n.l. uit 1789 dateren de werkelijk bijzonder fraaie kandelaars gemaakt door de Haagse zilversmid Reinier van Stapela. Om de voet bevindt zich een koordrand, terwijl over de voet een krans van gematteerde bladeren hangt. De kandelaars hebben een gecanneleerde schacht waarop de kaarsenhouder rust, die eveneens omgeven is door een krans van bladeren. In de houder is een hoedje bevestigd waarin de kaars vastzit en die het verwijderen van de stompjes vergemakkelijkt. De laatste baron heeft in de negentiende eeuw, om preciezer te zijn in 1895 4 van deze kandelaars laten bijmaken door Begeer te Utrecht. Hierin rusten drie armen versierd met bladwerk. In het begin van de twintigste eeuw werden er nog 4 bijgemaakt. Duidelijk is te zien dat in die tijd het vakmanschap ook op een heel hoog pijl stond.

*Stapela
v. Wassenaer
v. ysmid.*

Bladeren Jodert v. ysmid 1768

Een ander mooi stuk uit de collectie is de wijnkoeler. Hij is ca 44 cm lang 32 breed en 24 hoog. Hij werd gemaakt door de Rotterdamse zilversmid Aaldert Stam blijkens de jaarletter Y in 1757. Wijnkoeler of koeler voor glazen wijnvat.

In de inventaris van Jacob van Strijen, de vader van Elisabeth van Strijen, die huwde met de graaf Van Wassenaer van Obdam, bevond zich een wijnkoeler met een daarbij behorende wijnfontein. Aangezien Jacob van Stijen ⁱⁿ 1756 overleed en de wijnkoeler van Twickel eerst een jaar later werd vervaardigd moet worden betwijfeld of deze uit de boedel van Jacob van Strijen afkomstig is. In latere Twickelinventarissen heb ik hem echter niet kunnen vinden.

Zilveren besekken en ander tafelzilver is rijkelijk op het kasteel voorhanden. Een voorlopige telling levert het volgende resultaat:

- 446 grote en kleine vorken
- 400 " " lepels
- 358 " " messen
- 93 stuks schepwerk als groente-saus-soeplepels e.d.
- 233 " koffie en theelepels
- 1530 stuks totaal

Daaronder bevinden zich 18e-eeuwse stukken o.a. gemaakt door Godert van IJsseldijk en kennelijk uit het bezit van de Van Wassenaers afkomstig, maar ook veel 19e eeus schepwerk. Bijzondere vermelding verdient een rood lederen kistje met een inhoud bestaande uit 36 verguld zilveren lepels evenzovele vorken en messen, benevens 36 fruitmessen, 36 ijslepels, 4 ijsscheppers, 4 vlalepels en 2 suikerstrooiers. Alles blijktens de merken van Frans fabrikaat en ook gemerkt met het Wassenaerse wapen.

Broodmand zgn. draadmand gemaakt door Johannes Hermanus Logerath 1772-1807, gemaakt in 1783 uitgedost met een wapen in rococostijl.

Zilveren strooibus in de vorm van een patrijs

H. 22.5 cm. Meesterteken is niet leesbaar, ^Gtëroningen gekeurd in 1914. De kop is afneembaar.

Inktstel

L. 18,7, br. 11 cm. Blijkens het mr.teken vervaardigd door de Amsterdamse zilversmid Jan Diederik Pont 1729-1767. Jaarletter A = 1760. In de bak het wapen Van Meeckeren -Van Wassenaer.

Beker

H. 11,3 cm. gemaakt door Gerrit Swaert te Haarlem in 1725.

Beker of Dobbelsteenbeker Veelal te Groningen gemaakt. h. 12,9 cm. Gegoten standring waarboven een koord. Onder het koord opengewerkt met daarin een dobbe: steen. In de bodem is een munt gesoldeerd met omschrift "Augustus D.G. Dux Saxoniae (16e- eeuwse munt). Op de wand van de beker voorstellingen van Geloof Hoop en Liefde en een gegraveerde tulp met jaartal 1719 en de monogrammen A.B. en A.I.

Gegraveerde tulp met monogrammen

Olie en azijnstelletje gemaakt door ^{Rudolph Sondag 1726-1812 R'dam} Godert van IJsseldijk in 1764. Het bakje heeft 2 oren en een houder die doormiddel van een schroef aan de bak is bevestigd waar in de flesjes staan. ~~Wapen Van Wassenaer. Hoort kennelijk bij het servies heeft d zelfde koordrand.~~ ^{L XV Per id. vorm v. z. bak m. Maadecan}

Ovale broodmand met oren lang 42,7 mm, br. 26,5 cm. gemaakt door Rudolph Sondag 1726-1812 te Rotterdam. jaarletter v van 1778. 4 pootjes in L XV stijl.

Weider haan,

Ten aanzien van de collectie valt nog het volgende op te merken. Behalve Nederlands zilverwerk is er ook nogal wat afkomstig uit Engeland en Duitsland. Dat is ongetwijfeld toe te schrijven aan de banden die de kasteelbewoners hadden met in Engeland en Duitsland residerende families als de Bentincks en de graven van Waldeck Pyrmont en anderen. Bovendien vertoefde de laatste baron veel in Engeland alwaar hij afgaande op het thans aanwezige zilver, veel moet hebben gekocht.

Het spreekt wel haast vanzelf dat ik U slechts een klein deel heb kunnen tonen van het zilverwerk dat hier aanwezig is. Naast fraaie stukken zijn er ook prullaria. In dit verband zou ik willen opmerken, dat er misschien geen metaal is aan te wijzen waarin zoveel rommel is gemaakt zeker in de 19e en 20 e eeuw.

~~Om U niet alleen kennis te laten maken met het hier aanwezige zilverwerk zijn~~

Na de pauze zullen we ons enige ogenblikken bezig houden met het hier aanwezige tin en koperwerk.

Er is misschien geen metaal te noemen, dat in het dagelijks leven van voor de negentiende eeuw zulk een belangrijke plaats heeft ingenomen als het tin. Thans wordt het hoogstens als antiquiteit gewaardeerd of als metaal dat nuttig gebruikt kan worden bij de electronica, de blikfabricage e.d. Als huishoudelijk voorwerp is het sedert het begin van deze eeuw in onbruik geraakt. De neergang als zodanig wordt misschien het best gekarakteriseerd door de opmerking: "Tin is het zilver der armen". Deze kwalificatie moge ^{correct} ~~juist~~ zijn voor het laatst van de negentiende eeuw en later. Voor de periode daarvoor was zij zeker niet juist. Integedeel, zilver is nooit gemeengoed geweest. Het werd alleen aangetroffen in de kasten van de hogere lagen van de bevolking, terwijl tin daarentegen door iedereen werd bezigd. Vooral in de vijftiende, zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw werd het algemeen gebruikt. Maar ook nog daarna zoals blijkt uit de inventaris van 1756 van de huishoudelijke inboedel van Jacob van Strijen, schepen en raad van Amsterdam, bewindhebber der V.O.C. en bekleeder van vele andere belangrijke functies. Zijn dochter Elisabeth huwde de graaf Van Wassenaer Obdam en als zodanig is ook hij met Twickel verbonden. Naast een ruime sortering zilveren tafелgerei bezat hij ca. 500 tinnen schotels en borden in allerhande formaten, 21 soepterrines en kommen, 10 waterpotten, 4 tinnen trekpotten, kandelaren en een aanzienlijke hoeveelheid ander gerei. Ook hier op het kasteel is nog een deel van een tinnen servies bewaard gebleven. Het bestaat uit 19 schotels van divers formaat, 19 borden, 4 driehoekige schalen, ^{en} een terrine met dekfel alles gemaakt door de Amsterdamse tinnegieter Cornelis Kraan, die werkte van 1695 tot 1734. Mogelijk is dit toch zeldzame ensemble — bij mijn weten is er nergens in Nederland zoveel bijelkaar horend tin bewaard gebleven — afkomstig van Jacob van Strijen.

1. vijzel

2. "

3. "

An Gods Segen ist alles gelegen

Richert Martes met huiskerk en zijn initialen Ao. 1650

Jacob Antoni me fecit Bremen.

Vijzel kennelijk als antiquiteit gekocht. Nederlandse vijzels veel korter.

In 16e eeuw metaalnijverheid in Utrecht en de ijsselsteden Kampen Deventer en Zutphen. In de zeventiende eeuw ook in het Westen van ons land i.v.b. met uitrusting schepen kanonnen e.d.

4. Schijfkandelaar in oude teksten flambouwkandelaar genoemd. Typisch Nederlands product. Geelgieterij .

5. Vuurbokken. Geelgieterij. Oorspronkelijk veel uit België vooral grote stukken later ook in Ned. Amsterdam belangrijk centrum.

6. Kanonnetjes

Uit 1754 dateren zes stuks en twee werden een jaar vroeger gegoten. De gieter is Jan Crans die in 1670 werd geboren, in 1714 te Enkhuizen werkzaam was en in 1724 aangesteld werd tot 's Lands geschutgieter te 's-Gravenhage.

7. Idem

8. detail van het Wassenaerse wapen.

9. Koelvat van geelkoper op een ijzeren onderstel. Deze koelvaten dienden om de wijn koel te houden. Men treft ze wel aan op zeventiende- eeuwse maaltijden.

10. Scuttersmaaltijd van B. van der Helst geb. 1613 te Haarlem overleden in 1670 te Amsterdam.

11. bel

12. "

13. "

Het omschrift luidt: "Dese klank roept om drank" Ao 1738. Op een ton een schrijlings zittend Bacchusfiguurtje. Bel gemaakt hoewel niet gesigneerd door Jan Crans. Door hem gesigioneerde exemplaren bekend uit 1723 met exact hetzelfde opschrift.

De empirestijl dankt zijn ontstaan aan Napoleon. Na de Italiaanse veldtochten in

(2)

het laatst van de achttiende eeuw wilde hij met Engeland afrekenen. Hij besloot dit land niet zelf aan te vallen maar vatte het plan op Groot Brittannië van zijn Indische koloniën af te snijden door Egypte te bezetten, dat een Engels steunpunt was in de verbindingen met zijn gebieden overzee. Op 19 mei 1798 ging Napoleon met 300 schepen vanuit Toulon scheid, en op de 2 juli daar aan volgend betrad hij de Egyptische bodem. Behalve de nodige soldaten en hun wapentuig had hij ook ca. 175 geleerden en onderzoekers meegenomen teneinde zijn grote belangstelling voor de Egyptische schatten inhoud te kunnen geven. De veldtocht mislukte want Nelson versloeg de Franse vloot bij Abukir. De buit aan archeologica was echter overweldigend, waaronder de steen van Rosette, de sleutel naar later zou blijken tot de verklaring van de Egyptische hiërogliefen. Lang heeft hij echter geen plezier gehad van al deze schatten want na de capitulatie van Alexandrië in 1801 moest Napoleon al de veroverde antiquiteiten aan Engeland uitleveren, vandaar dat de steen van Rosette thans in het Brits Museum te Londen te bezichtigen.

Niettegenstaande deze minder gelukkig verlopen affaire heeft de stijlontwikkeling in Europa de invloed ondergaan van het Egyptische avontuur. Na de kroning ^{ontstond een paleisstil} werd een ~~stijl ontworpen~~, die niet zozeer gegroeid dan wel ontworpen werd met gebruikmaking van antieke en egyptische motieven. Aan de hand van een aantal voorwerpen op het kasteel zullen wij dat nader bekijken.

15. (14) kandelaar met 4 lichtarmen. Op de hoeken van het voetstuk een griffioen met daartussen palmetten. Daarboven een jong meisje met krans. Op een gouden bol een gevleugelde vrouwenfiguur, omhooggeheven armen

16. daarboven bij de aanzet van de armen een zwaan. In het midden op een cilindrisch een sphinx

17 groene kandelaar

18 detail met pegasus paard

19 klok.

20 kandelaar eetzaal

21 trumeau

22 en 23 kleine kandelaars

24 kandelaar met engeltje

25 neo gotische kandelaar

In de 19e eeuw ontstond er bij verzamelaars een grote belangstelling voor bronzen plastieken die dikwijls klassieke, maar ook historische of andere voorstellingen tot onderwerp hadden. Ook in dit kasteel wordt een aantal van deze beelden uit die periode bewaard waarvan ik U er tot slot twee laat zien. Zij hebben beide betrekking op de griekse held Herakles. Talrijke sagen zijn om zijn persoon verweven. Zo moest hij om een door hem begane misdaad te verzoenen, namelijk het doden in een vlaag van waanzin van zijn kinderen, twaalf taken vervullen waarvan ik noem het reinigen van de stal van koning Augias, het halen van de gordel van de koningin der amazonen, Hypolite en als elfde werk het halen van de gouden appels uit de tuinen der Hesperiden. Deze tuinen lagen in het verre westen, daar waar Atlas de hemel op zijn schouders droeg. De tocht kenmerkte zich door talrijke heldendaden waarvan er hier één in brons is vereeuwigd. In Lybië gekomen doodde Heracles de reus Antaios, een zeer groot monster. Hij was de zoon van Gaia (de aarde), die hem telkens wanneer hij in zijn strijd met Herakles de grond raakte, nieuwe kracht gaf. Heracles hief hem echter van de grond en wurgde hem. Dat moment wordt door het beeld weergegeven, dat in het 2e kwart van de negentiende eeuw te Frankrijk werd vervaardigd. Herakles heeft Antaios met de l. hand bij het l. been en met de rechter bij diens gordel. Antaios omklemt een rotsblok en tracht de grond te raken.

Na vele avonturen bereikte Heracles tenslotte de tuin en kreeg de raad de appel niet zelf te plukken maar atlas te verzoeken zulks te doen. Hij torste zolang de aarde.